

Євгенія Кононенко

українська письменниця і перекладачка
м. Київ

ПЛОЩА ДЗИГАРЯ

(C'EST LA GUERRE)

– А чи не занадто добре живуть українські біженці у Франції?

Бадьорий голос і російська мова вибили її з французької меланхолії. Вона сиділа за столиком із чашечкою охололої кави й дивилися на годинник в центрі невеличкої круглої площі, яка так і називається: Place de l'Horloge, Площа Годинника, Площа Дзигаря. Навколо неї за іншими столиками сиділи французи, сьорбали каву, відкушували круасани чи булочки з шоколадом і голосно реготали. Для французів апофеоз життя – це споживати їжу просто неба. Війни в них давно не було. А колись було і в них:

Paris a froid Paris a faim

Paris ne mange plus de marrons dans le rue

Paris a mis le vieux vêtements de vieille...

Париж мерзне Париж голодує

Париж не їсть каштанів на вулиці

Париж одягся у дрантя старої карги...

І вона меланхолійно згадувала свій перший приїзд до Франції на початку 1990-х. То було нереально давно і недосяжно далеко, хоча звідси до Парижа менше трьох годин їзди. Їй було до вподоби, що в паризьких кав'ярнях багато одномісних столиків. Вона тоді сиділа саме за таким, і її переповнювало почуття, значущіше за щастя. І саме це почуття згадалося їй зараз, у кондитерській на Пляс де л'Орльож, де її долають зовсім інші почуття. І одномісного столика, за який ніхто не підсяде, в кав'ярнях цього, зрештою, милого містечку нема. Тільки-но вона подумала про це, як почула:

– А чи не занадто добре живуть українські біженці у Франції?

Навпроти неї плюхнувся на стілець її московський троюрідний брат Іван – власною персоною. Як російський сніг на голову посеред французького літа. Він стиснув її руку на столі, яку вона спокійно вивільнила.

– Ну чого ти, – несміливо заговорив він, поки вона мовчки дивилася на нього, – тебе не дивує, звідки я тут узявся?

– Після 24 лютого цього року мене нічого не дивує.

Вони обоє незграбно замовкли.

– Як ти тут влаштувалася? Це правда, що вам усім тут настільки добре, що ніхто й не хоче додому?

– Хто тобі таке сказав? Ваш телевізор?

– Ну то розкажи мені, як насправді живуть українські біженці у Франції. Спростуй все те, що розповідає російське телебачення!

– В усіх все по-різному. Мене – прихистила російська жінка.

– Російська? Дивно. Росіянам зараз у Франції самим не дуже добре, по собі відчуваю.

– Вона громадянка Франції. Одружена із французом, діти підлітки. Вона з тих, хто посипає голову попелом за гріхи Росії перед Україною.

– Тобто прийняла український погляд на конфлікт?

– Більше того. Вона занадто ідеалізує українців. Мені аж незручно.

– А я... хоча я однозначно проти війни... я не можу однозначно прийняти українську сторону...

– То це твоя проблема, а не проблема України.

Розмова не складеться, будемо лише перекрикувати одне одного. Вона підвелася, а Іван схопив її руку, затримав її, глянув у вічі. Вона побачила в його очах справжній біль.

– Ти щиро страждаєш через те, що я не сприймаю Рашу як Святу Русь. Але нічим не можу тобі допомогти.

– Зачекай! Я тут не просто так, я шукав тебе! А може, ми зможемо пояснити одне одному щось важливе! Ти ж сама сказала, що хотіла б поговорити з нами наживо! Ще тоді, коли ми зателефонували тобі на початку війни! Коли ти ще була в Києві!

Вона справді хотіла того, хоча й боялася деструктивної розмови, яка лише посилить конфлікт. Її внутрішній конфлікт. Але якась частина її ества відмовлялася вірити, що русський мір увійшов в Івана на рівні церебральних змін. Їй, попри все, хотілося викликати з небуття того Івана, якого вона знала колись давно.

Адже в них з Іваном і Марією було так багато розмов про все на світі! Про свободу й про несвободу. Про правду

і про брехню. Про життя і про смерть. І справа не лише в тематиці тих розмов, справа і в їхній стилістиці. Вони не боялися гострих тем. Вони не міняли теми, коли незгоди сягали неймовірної гостроти. Вони перебували в просторі до кінця договорених фраз і до кінця додуманих думок. Це було давно. До Розвалу і в перші роки після. Але енергія тих розмов бувала, нуртувала й досі. І чому та енергія перетворюється на чорт зна що?

Вона знову сіла за столик. Зрештою, Бенуа з Ларою мали заїхати за нею саме сюди.

– Колись ми були не далекі родичі, а близькі друзі. Ми справді говорили про все на світі, і це було добре! Невже добрі людські стосунки не є цінністю цього божевільного світу? Чому давня дружба не зупиняє війни? – прокричав Іван.

– Питання треба ставити по-іншому: чи можна зберегти давню дружбу, коли йде війна, а друзі по різні боки від лінії фронту?

– От бачиш, ти можеш спокійно формулювати думки! А я не можу не кричати.

– У давні часи ми спілкувалися без крику. Емоції не цікаві. Ти чуєш? Не-ці-ка-ві! Цікаві лише думки. Давай, якщо ти хочеш цієї розмови, то відмовляєшся від імперської категоричності, якої тоді не мав, яку здобув пізніше.

– А ти відмовляєшся від націоналістичної обмеженості.

– Чи я б розмовляла з тобою, аби була націоналістично обмеженою?

– Отже, обмеження вводяться лише для мене?

– Хоча в умовах російсько-української війни справедливою є позитивна дискримінація стосовно української сторони, вводимо обмеження для нас обох. Ми обоє стримуємо емоції й пропонуємо для обговорення лише думки.

– Або інформацію цікавого змісту, не обов'язково високоінтелектуальну... Тож розповідаю, як я тебе знайшов. Ми з Машкою були в цьому містечку раніше. Тут, за рогом, є міні-отель. Я й зараз там зняв кімнатку.

– І Марія з тобою?

– Вона лишилася в Ізері.

В Івана з Марією був нартовий бізнес в Ізері. Чи й зараз є?

– Зараз нібито не сезон.

– Ми закриваємося. Приїхали владнати справи.

– Через війну?

– Не лише, – махнув рукою Іван, – зараз загальне падіння інтересу до лиж.

– Я щось подібне чула й від знайомих французів. Колишні лижники знаходять собі якісь інші зимові розваги.

– Так, ніщо не стоїть на місці! Ми з тобою зустрілися саме на площі, посеред якої годинник. Я кілька разів приходив під цей годинник. Побачив його на твоїй сторінці, – він кілька разів провів пальцем по екрану смартфона, простяг їй її ж фото, зроблене кілька тижнів тому, – ти ж не будеш казати, ніби не робила цього фото?

– Не буду.

Вона дуже рідко надавала публічності свідченням свого перебування у Франції. Але одного дня ця площа і ця кав'ярня ввели її в той стан, коли їй захотілося поділитися зі світом тим, що було перед її очима. Тож вона зробила ту світлинку й вивісила її на загальний огляд, як, бувало, публікувала картинку своїх довоєнних мандрів.

– Як називається це місце?

– Пляс де л'Орльож.

– Тобто?

– Площа Годинника. Або площа Дзигаря.

– Дзигая? Вічно ви вигадаете якісь такі слова, щоб нічого не зрозумів! – грюкнув кулаком по столу Іван.

– А слово “годинник” тобі зрозуміле?

– Все-таки слов'янізм. Є й наше слово “година”. Нельогкая година...

– А через незвичний для тебе дзигар – аж така агресія? Типова російська імперська реакція.

– Ну вибач, вибач. Нехай буде дзигай.

– Дзигар.

– Нехай навіть і дзигар. Але час іде! Реальність змінюється!

– Іноді непередбачувано.

– Ти казала, не треба емоцій, лише думки. А думати про емоції можна?

– Гадаю, що можна.

– Тоді таке питання. Тобі не болить наш розрив?

– Мені болить окуповане містечко на Азові, де ми бували в будиночку моєї подружки, – вона не змогла виїхати, і з нею нема зв'язку. Мені болить загибель чоловіка моєї молодшої колежанки... Війна стає конкретною, коли вбито або поранено тих, кого добре знав особисто.

– Я розумію, що ти зараз можеш зачитати мені дуже довгий список звинувачень. Я разом із тобою дуже переживаю за всіх тих людей. І мертвих і живих. Мертві нехай здобудуть спокій, хворі одужають, бездомні здобудуть новий дім. І нехай якнайскоріше закінчиться війна. Більше того, нехай вона закінчиться на ваших умовах.

– Твої слова – російському Богові у вуха. Якщо такий є.

– Можливо, такого і нема. Але Бог є у моїй душі! Я ще на самому початку пропонував тобі гроші! Я пропонував тобі репарації ще до всіх руйнувань!

Справді пропонував. Вона відчула дивну гордість, що її матеріальний стан дозволив їй не взяти ті гроші від Івана та Мар'ї.

– Отже, наш розрив...

– Наше віддалення, якщо бути точним...

– Гаразд, наше віддалення мені болить більше, ніж тобі. Це все через травми цієї війни, я розумію. Можна далі питання?

– Так. У спокійній, зваженій стилістиці можна питати про все.

– Гаразд, питаю. Ти тоді приїздила до клятої розтріклятої Москви і мала від того великий кайф! І по театрах шастала, і по виставках! Чи будеш казати, ніби цього не було?

– Я чесно визнаю, що Москва нашої молодості була набагато цікавішою за тогочасний Київ.

– Але тоді, в ті часи, в ті давні часи, коли ми говорили про все на світі... до речі, і серед наших московських друзів в нас не було таких класних співрозмовників як ти!

– Дякую, Іване.

– А тобі ми й досі вдячні за ті твої приїзди... але в ті часи ми говорили про все на світі, але не про Україну і Росію! Тебе тоді твоя Україна не дуже то й цікавила! Правда?

– Україна мене цікавила й тоді. Ми говорили багато про що, але не про все на світі. В мене в Києві тоді було дуже змістовне особисте життя, якого я з вами не обговорювала.

– Але ми багато говорили про загальні питання стосунків жінки й чоловіка і про різні типи родин! Ми з Машкою, до речі, думали, чи в тебе хтось є. Машка тоді сказала, що ти настільки класна, що, як в тебе нікого нема, то це твій вибір. А як хтось є, то це твоя справа.

В їхньому діалозі ожили інтонації давніх часів, коли вони могли сказати одне одному що завгодно, і ніхто не ображався.

– І ти тоді не вимовляв слово «Росія» із придихом дешевого актора!

– А зараз я так вимовляю? – розсміявся Іван і вмить надовго замовк. Нитку розмови було знову загублено. Тож для продовження він ухопився за її недавню фразу:

– Але ж ти сама щойно сказала, що Київ у ті часи був значно менш цікавий за Москву!

– Але це змінилося! Час справді не стоїть на місці, – вона вказала на годинник посеред площі. – А ти хотів би, щоб Київ так і лишався провінційним? І щоб все цікаве відбувалося лише в Москві й Пітері, як за СРСР?

– Ой, Господи, нічого я такого не хотів! – знову застогнав Іван.

– Ти обіцяв без надриву.

– Добре, вибач. Але погодься, ваш патріотизм добряче підсилювала ваша пропаганда! Ви всі змінилися від часів пізнього СРСРа! Я ж не лише з тобою спілкуюся із ваших!

– Я і з цим погоджуюся. Але наш патріотизм активізувався на зовсім інших реєстрах, ніж ваш: поряд набагато сильніша Росія, але ми все одно існуємо, і ми не такі, як ви. І наша самотність не має зникати.

– Це не так! І вас, і нас нацьковували одне на одного! Сварили братні народи!

– Братні?

– Ти хочеш сказати, що наші діди не брати?

– А ти хочеш сказати, що наш прадід не з України? Чи не зрадив свою землю його старший син, який поїхав до Москви в перші роки радянської влади?

– Господи, тоді була єдина країна! Їхати до столиці — то природний шлях талановитих людей! Це краще, ніж війна!

– Ми знову зриваємося на емоції, Іване!

У Івана задзеленчав смартфон. Він глянув на екран, спішно підніс апарата до вуха і, вигукнувши “так!” “зустрів!” “передзвоню потім!”, урвав зв'язок. Деякий час сидів мовчки, судомно скролячи екран. І вона теж почала гортати українські новини по своєму смартфону. Вони обоє не поспішали порушувати мовчання, коли не коли поглядаючи одне на одного. Нарешті він заговорив:

– Машка передає тобі вітання.

– І ти їй передавай.

– Я кликав її сюди. Вона сказала, що не зможе дивитися тобі у вічі.

Вони знову деякий час мовчали.

– Обстріляли торговельний центр у Кременчузі, – нарешті вимовив він.

– Я в курсі, – відповіла вона, – дивилася новини вранці.

Саме з Кременчука походив їхній спільний прадід. Він давно помер. Його діти, двоє з яких згодом стали їхніми дідами, всі до одного поїхали з батьківського дому до більших міст.

– В який жакливий день ми зустрілися... Ти бувала коли-небудь у Кременчузі?

– Ні. І, аби побувала, не знайшла б того місця де стояв будинок нашого прадіда, який зберігся лише на дореволюційній світлинці. На тій, що і в тебе, і в мене. Але, аби сьогодні не Кременчук, а якесь інше місто України, чи це щось змінило б?

Площа Дзигаря в Авіньйоні, Франція (Place de l'Horloge, Avignon France).

У її донедавна спокійному голосі почувся схлип.

– Новини вибивають з ладу. І мене також, не лише тебе. А Машка, та взагалі плаче щоразу після харківських новин. Ти ж знаєш, її мати з Харкова.

– До речі, таке емоційне переживання новин почалося ще до війни.

– Від Майдану.

– Від Криму, Іване, від Криму!

Тепер на крик зірвалася вона, а Іван щосили хоче повернути спокій. Починає елегійно згадувати минуле.

– Ти пам'ятаєш новини нашого отроцтва, нашої юності? Війна у В'єтнамі, путч у Чилі, саперні лопатки в Камбоджі... Для нас то була інформація з далеких країв, а для когось то було життя. Як ця війна для нас. Але ж я бачу, як спокійно на все це реагують французи. Як ми на хунту в Чилі.

– Для мене, зрештою, емоційне переживання новин прийшло з Перебудовою... Пам'ятаєш путч, але не в Чилі, а в Москві? Як я заздрила вам з Машкою, що ви там, а я так далеко від головної події світу! Я намагалась, але не змогла тоді взяти квиток на Москву!

– Але саме після тих подій ви відділилися, і ставали все далі, далі.

– В Париж стали пускати, – зітхнула з легкою посмішкою вона.

– І ти перестала їздити до нас, як вас стали випускати в Париж.

– І вас також стали випускати! І ви також стали їздити! І вам також сподобалося! І були раді покинути точні науки, зайнятися бізнесом! Як я була рада покинути ті самі точні науки, зайнятися гуманітарними проектами! Але вам Лазурного берега було мало! Вам ще знадобилося ексклюзивне право на Крим!

– Як легко тепер перемішуються епохи, – зробив ще одну спробу повернутися до мирного спілкування

Фото Марії Є (Facebook), березень 2023 р.

він, – Крим повернувся до рідної гавані аж через чверть сторіччя після розвалу Союзу! А між тим було стільки подій, стільки доріг, стільки подорожей! Знаєш, із усього, що ми побачили, на мене найбільше враження справив не Париж, а Рим...

– Іване, я не про Рим, а про Крим!

– І що? Що тобі Крим? – безпорадно простогнав Іван, – Ти сама казала, що перекроювання кордонів – то вічний супутник історичних подій. Як війни я зупинити не можу, так і Крим вам залишити не міг. Я розумію, що подія неоднозначна. Для когось чудова, для когось жахлива.

– Жахливою була не сама та подія, а ваша паскудна радість! Чи ти скажеш, її не було?

– Було! Але чи не сказав я тоді тобі: приїдеш в російський Крим так само, як я їздив в український!

– Він мені дозволив! Без нього я не розберуся, куди мені їхати, а куди ні!

– Не треба, не треба! Я не раз просив в тебе вибачення, що не стримався тоді! Що я маю зробити, щоб ти не згадувала той Крим?

– Ти нічого вже не зробиш! Це смертний гріх, Іване! Кримнаш – то ваш смертний гріх до скону!

– І аж так тобі потрібен був той Крим? В тебе стільки друзів у Франції! Які тебе приймали, і не раз! На Середземномор'ї! Я ж бачив твої фота!

– А ви тим часом з Машкою їздили в Крим! Вже після тої похабної анексії! Вам дах зносило від захвату, що ваша держава така сильна, що може запросто робити незаконні речі!

– Незаконні, але справедливі! Крим таки російський! Там і Пушкін жив, і Лев Толстой, і Сергєєв-Ценський, і Бірюков!

– Але ж саме в Криму Леся Українка познайомилася із Сергієм Мержинським!

Такого повороту Іван не чекав. Згадка про українську національну поетесу, яка мала якесь відношення до Криму, обурило його настільки, що він остаточно втратив контроль над собою. Тим більше, й мудра врівноважена українська співрозмовниця почала істерити. Тож він вже й не намагався опанувати себе.

– В Криму? Леся Українка? Брешеш! Вони з тим Мужинським познайомились у Львові, западенці нещасні! У Львові, ти чуєш? До чого тут російський Крим?

І Іван впав чолом на стілик і з усієї сили застукотів по ньому кулаками.

Саме в цю мить до них підійшов Бенуа. Вони з Ларою вже давно під'їхали на Пляс де л'Орльож і робили їй знаки іти до них, але вона їх не помічала. Бенуа вклонив Івану.

– Це мій троюрідний брат з Росії, – вимовила вона, підводячись і вказуючи на Івана, який розмазував обличчям по столу калюжі холодної кави. А їй кортіло головою Івана пробити дірку в пластиковому столику, і щоб ту голову туди запхати!.. Хоча напевне це не вплинуло б конструктивно на хід російсько-української війни.

– Він з нами не їде? – спитав Бенуа.

– Ходімо звідси. Вибач мене. Я вас не помітила.

– Ми з Ларою все зрозуміли. Це війна. C'est la guerre.

– Я все можу винести, тільки не Крим. Тут я звірю... C'est plus fort que moi...

Вони рушили до машини, де на них чекала Лара, а Іван в них за спиною гучно вив:

– Вирись! Крим їй подавай! Вирись! Вирись погана! ■